

LOCKE RELEVANCIÁJA NAPJAINK NEMZETKÖZI RENDSZERÉNEK ÉRTELMEZÉSÉBEN

A liberális világállam megvalósulásának lehetősége

Szűcs Anita

(egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézete)

ÖSSZEFOGLALÓ

A nemzetközi politika világa anarchikus, sok központú világ. A nemzetközi politikaelmélet egyik központi kérdése a rendezettebbé tétel, azaz az anarchia meghaladásának a módja. Sokan tartják úgy, hogy a liberalizmus a világállam létrehozását tartja a nemzetközi politikai tér biztonságosabbá formálásának egyetlen üdvözítő útjának. A tanulmány amellett érvel, hogy a liberális gondolat alapjait lerakó John Locke természeti állapot felfogása a világállammal szemben a nemzetközi társadalom működésének alapjait rakta le. A tanulmány bemutatja, hogy miért releváns Locke természeti állapot felfogása a nemzetközi rendszer működésének értelmezésében, miért nem szükségszerű – bár természetesen lehetséges –, hogy az államok között létrejött, „kellemetlenségekkel” teli természeti állapotot felváltsa egy legitim világállam. Ehelyett az intézményesedés, a nemzetközi normák és rezsimek a nemzetközi társadalom kialakulása felé hatnak, ahol a központi kormányt a kormányzat, a legitim erőszak-monopóliumot az állami „viselkedés” szocializálódása helyettesítheti.

Kulcsszavak: nemzetközi politikaelmélet ■ Locke ■ liberalizmus ■ világállam ■ nemzetközi társadalom

A nemzetközi kapcsolatok tudományterületén a nemzetközi rendszer értelmezésének gyökerei a felvilágosodás államelméletéig nyúlnak vissza. Azóta kérdés, hogy a politikai közösségbe szerveződő emberiség végső célja lehet-e, hogy egyetlen nagy, globális kormányzat alatt egyesüljön. A tanulmány bemutatja, hogy a nemzetközi politikaelmélet liberális alapjait lefektető John Locke (1632-1704), akinek a gondolatai az angolszász politikai gondolkodásban már-már közhely számba mennek, szükségtelennek és értelmetlennek tartja a világállam létrehozását. A Locke által felvázolt természeti állapot, annak működési zavarai – Locke megfogalmazásában „kellemetlenségeivel” (Locke, 1986: 127.) – relevánsabb napjaink nemzetközi rendszerének értelmezésében, mint saját korában volt.

Sem a realizmus „szabályozott”, sem a liberalizmus „társadalmiasított” anarchiafelfogása nem osztja a világállam megvalósíthatóságát. A világállam létrehozásában a konstruktivizmus bízik a leginkább.¹ A nemzetközi politika-elmélet a nemzetközi rendszert egyfajta „természeti állapotként” látja, ahol a szereplők „világkormány” vagy „világállam” hiányában saját maguk védik meg életüket, biztonságukat és érvényesítik érdekeiket. Léteznek azonban normák és informális szabályrendszerek, amelyek, ha nem is kényszerítik ki, de többé-kevésbé szabályozzák a szereplők egymás közti viszonyait.

A liberalizmus számára a világban uralkodó anarchia meghaladásának a legjobb módja a nemzetközi társadalom megszületése és erősödése. Ugyanakkor a nemzetközi társadalomra nem nehezedik semmilyen kényszer, hogy a létező norma- és szabályrendszerek kikényszeríthetőségét egy legális, erőszak-monopóliummal bíró, globális méreteket öltő intézményesített főhatalomra ruházza.

A tanulmányban Locke természeti állapot felfogásán keresztül vizsgáljuk meg, hogy világállam hiányában hogyan működik a nemzetközi rendszer. Locke hatását a világállam és a nemzetközi társadalom liberális gyökereinek felvázolása után, a felvilágosodás más gondolkodóinak tükrében napjaink „liberális társadalom” koncepciójának² főbb elemeiben mutatjuk ki.

MI A VILÁGÁLLAM?

A legszélesebb értelmezés szerint a világállam olyan politikai közösség, amely a modern államnak tulajdonított szuverenitással bír, és főhatalmát globális mértékben gyakorolja. Kant *Az örök béke* című pamfletjének második definitív cikkében egyértelműen beszél arról, hogy hogyan léphetnek az államok a béke megőrzése érdekében szerződéses viszonyba egymással. Őt idézve: „... minden állam egy felsőségnek (törvényhozónak) egy alsóbb réteghez (az engedelmeskedőkhöz, tudniillik a néphez) való viszonyát foglalja magában. Sok nép azonban egy államban csak egy népet tenne, ami a kiindulásnak ellentmond. (Itt ugyanis a népeknek egymással szemben való jogát annyiban kell fontolóra venniünk, amennyiben megannyi külön államot alkotnak, és nem amennyiben esetleg egyetlen állammá kellene összeolvadniok.)” (Kant, 1985: 25.) Ez a kanti népállam, amely már fogalmát tekintve is önellentmondás. Önellentmondás, hiszen az egyének, amikor a társadalmi szerződéssel létrehozták az államot, nem szüntek meg egyéneknek lenni, sőt! Liberális felfogásban az állam az egyének jogainak és kötelességeinek biztosítására, azaz az egyének túléléséért, magasabb életminőségéért született meg. Az államok azonban, ha egymás között a társadalmi szerződéshez hasonlatos kapcsolatra lépnének, megszűnnének létezni. Alapjogaiktól – többek között az élethez való jogtól – fosztanak meg magukat, amelyet az eredeti társadalmi szerződés értelmében egyetlen egyén, és a locke-i ánus logika mentén

egyetlen állam sem tehet meg. Így tehát világállamról értelmetlen – szó szerint értelem nélkül való – beszélünk.

Locke megközelítése árnyaltabb, nem a fogalmi ellentmondásra alapoz. Számára a világállam nem csak értelmetlen, de szükségtelen is. Locke nem határozza meg a világállam fogalmát, és nem is részletezi az államok között létrejött természeti állapot meghaladásának módját – kivéve a hódítást (Locke, 1986: 165–178.) – ám a locke-i politikafilozófiai hagyomány és a nemzetközi politikaelmélet is (Bíró, 1999; Galló, 2000; Kiss J., 2009) a természeti állapot leírását és annak meghaladását az államközi rendszerre és a nemzetközi anarchia meghaladására vonatkoztatja.

A TERMÉSZETI ÁLLAPOT, MINT A NEMZETKÖZI RENDSZER ANALÓGIÁJA

A természeti állapot azért válhatott a nemzetközi rendszer analógiájává, mert a központi politikai hatalom megjelenése előtti állapotot írja le. Ahogy a nemzetközi rendszerben nincs világállam, de vannak egymással együttműködő és konfrontálódó szereplők, úgy az államok megalakulása előtt az egyének is hasonló anarchikus közegben éltek az életüket. Amint az egyének a társadalmi szerződés megkötésével létrehozták az államot, felszámolták az államon belül az anarchiát. Ugyanakkor az államok megszületésével létrejöttek az államközi viszonyok, amelyek ugyanolyan anarchikusak voltak, mint az eredeti természeti állapot. Az államok tehát születésüktől kezdve természeti állapotban élnek. Folytatva a gondolatmenetet, logikus a kérdés: motiválja-e valami az államokat, hogy kilépjenek a természeti állapotból, és egymással társadalmi szerződést kötve, egy mindannyiuk felett álló „világállamot” hozzanak létre? A felvilágosodás államelméletei éppen arra keresték a választ, mi motiválta az embereket az első politikai közösség létrehozásakor. Az analógia tehát adott.

A felvilágosodás államelméletei lényegében arról értekeznek, hogy mit értünk állam fogalmán, hogyan és miért jött létre. Az állam létrejöttének sematikus képe a társadalmi szerződés megkötésének logikája. Az emberiség a politikai közösségek megalakulása előtt természeti állapotban élt. A természeti állapot anarchikus, kormány vagy uralkodó nélküli lét. Nem egy valós történeti időszak empirikus leírásáról van szó, hanem fiktív modellezése annak, hogy az ember miért és hogyan hozott létre államokat/politikai közösségeket. A természeti állapot nem volt élhető, így az emberek lemondtak jogaik egy részéről, és átruházták azt egy „felsőségre”. Ez a társadalmi szerződés, amely létrehozta az államot, egy olyan főhatalmat, amely kikényszeríthetően szabályozta az emberek egymás közti viszonyait.

A természeti állapot és annak meghaladásának leírása ugyan a fentiekben a felvilágosodás nagy államelméleteiben megegyezik, az „ördög azonban a részletekben lakozik”.

A realizmus előfutáraként számon tartott Hobbes arra helyezi a hangsúlyt, hogy az emberek nem tudták saját biztonságukat biztosítani, ezért hozták létre az államot (Hobbes, 2001: 197). A természeti állapot maga a háborús állapot. Hobbes-nál Norbert Elias megfogalmazásában a „haláltól való félelem civilizálta” az emberiséget. Így az egyének számára az állam, a Leviatán halandó Istene lett a szabályozott, civilizált együttélés forrása. Ugyanakkor Hobbes számos olyan érvet sorakoztatott fel, amely megerősíti, hogy az államok – az egyénektől eltérő természetükből adódóan – nem fognak világállamot létrehozni. A hadiállapot anarchikus és erőszakos ugyan, de nem olyan erőszakos, mint az egyének alkotta eredeti természeti állapotban volt. Az állam az emberrel ellentétben mesterséges képződmény: nem eszik, nem iszik, nem alszik, önfenntartó, és halhatatlan. Más kapacitásai vannak saját biztonsága biztosításához, mint bármely egyének. Az államok között megvan az együttműködés lehetősége, de az államok több okból sem képesek a tartós, racionálisan önérdékkövető együttműködésre, mint – Hobbes hasonlatával élve – a méhek, vagy hangyák (Hobbes, 2001: 195–197).

A másik realista előfutár, Rousseau számára a civilizáció, a nyelv, a társas együttélés indítja el azt a folyamatot, amelynek a végén ott áll a társadalmi szerződés megkötése (Rousseau, 1947). Érdekes, hogy a politikai filozófiájában sok szempontból forradalmár Rousseau a nemzetközi politikaelmélet számára releváns gondolataiban, a nemzetközi politikai viszonyok leírásában egyértelműen realista. Az ő természeti állapota már nem a háborús állapot. Társadalmi szerződés-elmélete az államok szociológiáját rajzolja ki. Két külön természeti állapotot különböztet meg, a társadalmi szerződést pedig többnyire korrump államok kötik, amely igazságos társadalmi szerződéssé leginkább forradalommal, a kormányzati forma váltásával válhatnak. Két marginális esetet nevesít Rousseau, ahol az igazságos társadalmi szerződés mérsékelheti az anarchiát. Rousseau nemzetközi rendszere elsősorban a korrump államok rendszere, ahol az anarchia meghaladásának legnyilvánvalóbb és legáltalánosabb módja az ellensúlyozás, a hatalmi egyensúlyi politikán keresztül érhető el.

A liberális Locke természeti állapota összetett. Természeti törvények szabályozzák, és bár nem tökéletes forrásai a rendnek és a jogbiztonságnak, mégis létezik bizonyos fokú rend. Ez a civil társadalom. A civil társadalom természeti állapota tele van „kellemetlenségekkel”, ezek a kellemetlenségek késztetik az egyént arra, hogy kikényszeríthetővé tegye a szabályokat, és megkösse az államot létrehozó társadalmi szerződést.

Locke relevanciája ma abban áll, hogy az általa leírt természeti állapot, minden működési zavarával együtt – ha nem is tökéletes – de élhető vázát rajzolta fel napjaink nemzetközi rendszerének. Locke arra tanít minket, hogy csak abban az esetben kell államot – a nemzetközi rendszerre vonatkoztatva világállamot – létrehozni, ha az általa „kellemetlenségeknek” titulált működési zavarok miatt a társadalom természeti állapota nem élhető. A gondolat-

menetből tehát egyenesen következik, hogy sem az állam, sem a világállam kialakulása nem szükségszerű.

A NEMZETKÖZI CIVIL TÁRSADALOM LOCKE-I GYÖKEREI

Napjaink nemzetközi rendszerét általánosan két folyamat, a globalizáció és a regionalizáció együttes jelenségével írják le. Mindét folyamat az államnak a nemzetközi rendszerre gyakorolt befolyását gyengíti. Realisták és liberálisok megegyeznek abban az alaptételben, hogy az állam a fenti folyamatok ellenére, továbbra is a legbefolyásosabb szereplő. Ugyanakkor liberális szemmel az államok mozgásterét mind belpolitikai és belső társadalmi viszonyaik, mind a nemzetközi társadalomba való beágyazottságuk erősen korlátozza, kevesebb mozgásteret biztosítva, mint a realista szemlélet. Ez a fajta beágyazottság az, amit Locke eredeti természeti állapotának természeti törvényei leírnak (Boda, 2004).

Az alábbiakban három kérdés köré rendezve keressük a nemzetközi társadalom locke-i gyökereit. Először megvizsgáljuk az eredeti természeti állapotot, azaz a civil társadalom kialakulását, ennek relevanciáját a mai nemzetközi társadalomra. A második részben a locke-i civil társadalom működési zavarait nézzük meg, hogyan emelik ki az állam létrehozásával az egyént a természeti állapotból, és miért nem teszik meg ugyanezt az államokkal. A harmadik részben a nemzetközi társadalom működésével, a „nemzetközi kormányzat” locke-i gyökereivel foglalkozunk. A nemzetközi közösségnek világállam hiányában is vannak eszközei az államok közötti természeti törvények érvényesítésére.

1. Locke eredeti természeti állapota és a liberális nemzetközi társadalom

Locke-nál a természeti állapotban élő emberek „*a tökéletes szabadság állapotában*” vannak, „*melyben szabadon dönthetnek cselekedeteikről, és úgy rendelkezhetnek javaikkal és személyükkel, ahogy jónak látják a természeti törvény határain belül*” (Locke, 1986: 41.). Az embert nem korlátozza semmilyen politikai hatalom, nincs kikényszeríthető jogrend. Személyes biztonságáról, szabadságának, életének és javainak védelméről önmaga gondoskodik. Locke megfogalmazásában: „*A természeti állapot voltaképpen az, ha az emberek úgy élnek együtt az észnek megfelelően, hogy nincs közös földi feljebbvalójuk, akinek hatalmában állna ítélni közöttük*” (Locke, 1986: 51.). A természeti állapotban egyedül a természeti törvények korlátozzák az embert.

Alapvonalaiiban a mai államrendszer is hasonló állapotban van. Nincs világkormány, az államok a „tökéletes szabadság” állapotában vannak, hiszen egyetlen főhatalomnak sincsenek akaratuk ellenére alárendelve. Az egyént a természeti állapotban csak a természeti törvény korlátozza, ahogy az államot

is az önként magára vett kötelezettségei és az államok közötti együttélés, a nemzetközi közösség által elfogadott normák korlátozzák.

Mielőtt a természeti törvények mibenlétére kitérnénk, a természeti állapot természetére nézve kell egy megkötést tennünk. Locke természeti állapota – bár nagyban támaszkodik rá, de – nem hasonlít Hobbes *„mindenki háborújára mindenki ellen”* (Hobbes, 2001: 156.), ahol *„az egyenlőségből ered a céljaink elérésére irányuló remény egyenlősége”*, így az emberek hogy ugyanazt a vágyukat kielégítsék, *„amit együtt nem élvezhetnek, egymásnak ellenségei lesznek, s céljuk elérése érdekében igyekeznek kölcsönösen elpusztítani, vagy leigázni egymást”* (Hobbes, 2001: 154.). Hobbesnál a természeti állapotban élő ember háborús állapotban van. Ez a realizmus anarchikus nemzetközi rendszere.

Locke-nál a természeti állapot nem egyenlő a háborús állapottal. *„... [A természeti állapottal] szemben az erőszak, vagy egy másik ember személye elleni erőszakalkalmazás kinyilvánított szándéka hadiállapotot teremt ott, ahol nincs közös földi feljebbvaló, akihez segítségért lehetne fordulni ...”* (Locke, 1986: 52.). *„A hadiállapot az ellenségeskedés és a pusztítás állapota”* (Locke, 1986: 50.). A természeti állapotban vannak olyan természeti törvények, amelyek a Hobbes féle háborús állapotot, az anarchiát mérséklék. *„A természeti állapotot természeti törvény kormányozza, amely mindenkit kötelez”* (Locke, 1986: 42.). A természeti állapotban érvényesülő természeti törvények *„az ész és a közönséges igazságosság szabályai”* (Locke, 1986: 44.) élhető rendet teremthetnek, egészen addig, amíg az emberek betartják őket. A természeti törvények a *„moralitás és racionalitás parancsolatai”* (Ludassy, 1996).

Locke közel sem ad olyan részletes és pontos leírást a természeti törvények mibenlétéről, mint Hobbes. *„A természeti állapotot természeti törvény kormányozza, amely mindenkit kötelez; és az ész – amely maga ez a törvény – mindenkit, aki csak hozzá fordul, megtanít arra, hogy mivel az emberek valamennyien egyenlők és függetlenek, senki sem károsíthat meg egy másik embert életében, egészségében, szabadságában vagy javaiban”* (Locke, 1986: 42.). Nem kell tehát feltétlenül kikényszeríthető szabályrendszer, erőszak-monopólium a közösségi léthez.

A természeti állapotban megvalósuló szabadság állapota nem a szabadság állapota. Maga az együttélés ésszerűsége emel korlátokat a végtelen szabadság elé, mert a szabadságnak korlátokat szab. A másik ember szabadságát egyetlen ember sem nem sértheti, mert mindannyian egyenlők vagyunk. *„Az egyenlőség állapota is ez, amelyben minden hatalom és hatáskör kölcsönös, és senkinek nincs nagyobb hatalma, mint a másoknak...”* (Locke, 1986: 41.). Valódi szabadságot a korlátok között érvényesülő szabadság teremt, amelynek feltétele és következménye is az egyenlőség. Az egyenlőséget pedig a törvény biztosítja, amelytől minden ember függő helyzetben van. Csak akkor lehetünk egyenlők, ha a törvények – a jogok és a kötelezettségek – mindannyiunkra egyformán vonatkoznak.

Az egyenlőség és a szabadság szekuláris, racionális logikája nyilvánul meg az együttélési minimumot szabályozó természeti törvényekben, az alapvető jogok és kötelességek rendszerében. Az egyén klasszikus alapjogainak az élethez, a szabadsághoz és mindenkinek a saját vagyonához való jog számít. Locke ezt a hármat nevezi összevontan a tulajdonhoz való jognak. Nincs jogunk ezt a tulajdont sem magunk, sem mások esetében sérteni. A természeti állapotban két további hatalma van az egyénnek. Az első: sem egy másik ember, sem a magunk életének kioltásához, szabadságának megsértéséhez és vagyonának megkárosításához nincs jogunk. A tulajdonunkat minden eszközzel megvédehetjük. Az egyéneknek az alapjogok mellett vannak természetes kötelességeik. Legfontosabb kötelezettség, hogy ne sértsék mások jogait. A második többletjog kikényszerítheti a törvények betartását és büntetheti azt, aki sérti a törvényeket. A gyilkosság, a rabszolgatartás és a lopás még a természeti állapotban is büntetendő cselekedetek. A büntetés célja, hogy a jövőben mindenkit elrettentsen a törvény megszegésétől, ám a törvények betartása miatt alapvető, hogy csak akkora büntetést lehessen kiszabni, amekkora arányban áll az elkövetett bűnnel.

Locke természeti állapota tehát jogok és kötelezettségek összetett rendszere, ahol a természeti törvényt minden ember végrehajthatja. Az egyének azért kényszeríthetik ki a jogot és büntethetik, aki megsérti, mert ez a racionális együttélés alapja. A természeti állapotban nincs állam, de a természeti törvények egyfajta civil társadalommá formálják az emberiséget. A civil társadalomban, ha a törvényeket betartják, nem szükséges az állam létrehozása.

Az eredeti természeti állapot hasonlít napjaink államrendszerének alapjaira. Erre maga Locke hívja fel a figyelmet. *„Súlyos ellenvetésként gyakran felteszik a kérdést: hol vannak, vagy hol voltak valaha is az emberek ilyen természeti állapotban? Amire egyelőre elég annyit válaszolni, hogy mivel a világon mindenütt természeti állapotban vannak az összes uralkodók, valamint a független államok vezetői, ezért nyilvánvaló, hogy a világon mindig is voltak és mindig is lesznek természeti állapotban lévő emberek.”* (Locke, 1986: 48.)

A természeti állapotban az embereknek természetes jogaik és kötelességeik vannak, ahogy a nemzetközi társadalomban is megilletik alapvető jogok és kötelezettségek az államokat. A modern államrendszer három legfontosabb nemzetközi politikaelméleti alapelve – a szuverenitás, a legalitás és a territorialitás – magában foglalja, hogy egyrészt minden állam szuverén, azaz nem ismer el önmagánál nagyobb hatalmat, belső szuverenitását egy másik állam meg nem sértheti. Másrészt a legalitás fogalmában benne van, hogy az államok jogi értelemben egymással egyenlők. Azaz az államok egyenlők és függetlenek, így nem károsíthatják meg egymást alapjogaikban.

A nemzetközi kapcsolatokban az államokat (amelyeket az emberek jogaik védelmében és kötelességeik betartatása miatt hoztak létre) a locke-i alapjogok illetik meg. Az állam alapvető jogai és kötelességei azok, amelyeket az

egyének ruháztak rá. Életük és szabadságuk védelmét politikai függetlenségük, vagyonuk védelméhez való jogot a területi integritásuk garantálja (Doyle, 1997: 220.). Az ENSZ alapokmánya rögzíti azokat a kogens szabályokat, amelyek felfoghatók az államok alapjogaiként.

A liberális felfogás szerint az államokra az együttélés ugyanazon racionális és morális megfontolásai vonatkoznak, mint a fent leírt természeti állapotra. Pusztán maga az együttélés is szocializálja őket, kialakítja azokat az ésszel belátható alapvető normákat, amelyeket Locke „természeti törvényeknek” nevez. A következő részben látni fogjuk, hogy a liberális rezsimek hogyan származtathatóak az államok közötti természeti állapotból. Az alapvető kötelezettség itt is az alapvető jogok betartását és betartatását jelenti. Az államrendszer ki nem kényszeríthető minimum szabályait az együttélés racionális érdeke formálta meg, alakította alapvető kötelezettségekké.

Ebben az értelemben napjaink államrendszere sincs állandó hadiállapotban. Nem a „pusztítás és az ellenségeskedés” viszonyrendszerében él, hanem az együttélés racionális szabályait többé-kevésbé – időnként többé, máskor kevésbé – betartva, a konfliktusos együttélés, az instabil béke állapotában létezik. Megfelel ezzel a liberális nemzetközi rendszer társadalomfelfogásának, ahol az államok, és az államok mellett létező más politikai közösségek, Locke szavaival „polgári társadalmak” racionális érdekeiket követve kialakítják az együttélés ki nem kényszeríthető társadalmi szabályrendszerét. Ugyanezt fogalmazza meg John W. Burton a „szociológiai liberalizmus” koncepciójának egyik legkorábbi képviselője: *„minden szuverén állam, tekintet nélkül méretére kompetitív, de nem agresszív kapcsolatban élhet egymással”* (Burton, 1965: 231.).

Az államok, bár a liberalizmus szerint is a nemzetközi rendszer legbefolyásosabb szereplői, nem kizárólagos formálói a nemzetközi közösségnek. Az államok mellett James N. Rosenau, a pluralizmus irányzatának „atyja” elhíresült szavaival élve *„új, szuverenitásmentes közösségekből álló sokközpontú világ jött létre, amely együtt él, mégis versenyben áll a szuverenitással rendelkező szereplők államközpontú világával”* (Rosenau, 1992a: 282.). Állami és nem állami szereplők együttesen teremtik meg a nemzetközi társadalmat. A polgári társadalmak sokszínű világát, a „világtársadalmat” Burton szerint (1972: 19–23.) épp az anarchikus nemzetközi rendszer társadalmiasodása pacifikálja. Világtársadalmában a hatalommaximalizálást az államok egymáshoz való alkalmazkodása, a viselkedési normák betartása teszi eredményessé. Locke gondolatait érhetjük tetten Burtonnál a legitimitás és legalitás világpolitika-formáló szerepének bevezetésével a nemzetközi kapcsolatok értelmezésébe. A következőkben még visszatérünk a legitimitás nemzetközi kapcsolatokat formáló szerepére.

A következő részben azt vizsgáljuk meg, hogy ha létezik az együttélés minimum szabályrendszere, amelyben „végtelen” szabadságot élvez ember és állam egyaránt, mi motiválhat a szabadságunk további korlátozására, azaz a „polgári társadalom” megalakítására? A locke-i párhuzam érvényessége ese-

tén fontos látni, hogy ugyanazok a motivációk miért adnak más eredményt az emberek, és mást az államok esetében. Míg az emberek megkötik a társadalmi szerződést, és államot hoznak létre, addig az államokra jóval kisebb nyomás nehezedik hasonló szerződés megkötésére, azaz a világállam megalakítására.

2. A nemzetközi társadalom működési zavarai és Locke „kellemetlenségei”

A természeti törvények önmagukban nem szavatolják a társadalmi rendet, és nem adnak jogbiztonságot. Nem is ez a céljuk. Locke a józan észre alapozott együttélési minimumokat fogalmazta meg. Bár a természeti törvényeknek köszönhetően létezik minimális rend, pl. lehet magántermészetű megállapodásokat kötni (ld. Locke híres példáját az indiánokról).

Ebben a fejezetben látni fogjuk, hogy az államok tehát nincsenek rászorulva a világállamra, hogy az megvédje „életüket, szabadságukat és javaikat”, azaz a tulajdonukat. Egyrészt, mert a nemzetközi rendszer működési zavarai nem okoznak olyan nagy kellemetlenséget, mint az egyének esetében, másrészt a hatalom átruházásának nincs legitim alapja, harmadrészt pedig a külpolitika széles mozgástérrel bír.

A természeti állapot tele van „kellemetlenségekkel”, amelyek „szükségszerűen adódnak abból, hogy mindenki maga a bíró a saját ügyében” (Locke, 1986: 100.). A természeti állapotban a rend és a jogbiztonság hiánya miatt az ember nem élvezheti saját tulajdonát (életét, szabadságát és vagyonát). Éppen ezért társadalmi szerződésre lép a többi emberrel és létrehozza az államot. Locke szavaival: „... a nagy és fő cél tehát, amiért az emberek államokká egyesülnek, és kormányzatnak vetik alá magukat, a tulajdonuk megvédése” (Locke, 1986: 126.). A fejezet fő kérdése, hogy miért nem teszik meg ugyanezt az államok.

A kellemetlenségek elkerülésére és hogy élvezzék az eredményes és igazságos kormányzat előnyeit, az emberek államot hoznak létre. Az állandó instabilitás, a rendszertelen és kiszámíthatatlan hatalomgyakorlás megteremti az igényt a tulajdon védelmének legális formája iránt. Így az egyes ember feladja egyéni büntető és végrehajtó hatalmát, a természeti állapotban fennálló egyenlőségét, szabadságát, hogy a társadalomra ruházza át azt. Ez a társadalmi szerződés.

A társadalmi szerződés azonban nem ruházza fel az államot végtelen hatalommal. Az állam létrejöttének oka az emberek életének, szabadságának és vagyonának, azaz tulajdonának tökéletesebb, legitim védelme. Az állam kötelessége tehát a természeti állapot alatt fennálló fogyatékoságok kiküszöbölése, hatalma pedig nem terjedhet túl azon, amit a közjó – az emberek békéje, biztonsága és javaiknak – védelme megkíván. Mielőtt a gondolatmenetet folytatnánk, lássuk azokat a kellemetlenségeket, amelyek az egyéneket a politikai közösség létrehozására ösztönzik, és lássuk, miért nem haladják meg a természeti állapotot ugyanilyen módon az államok.

A természeti állapot kellemetlenségeinek Locke-nál három forrása van. A nézeteltérések rendezésére közösen elfogadott, objektív és rögzített törvény hiánya, az elfogulatlan, független bíróságok hiánya, és annak a hatalomnak a hiánya, amely a közösen elfogadott törvényeknek érvényt szerezne. Az egyéneknél mind a három az állam létrehozására ösztönzi a közösséget. Az államoknál azonban napjaink nemzetközi rendszere, illetve az államok természeti állapotban meglévő, a rájuk bízott kompetenciák mellett megjelenő két további eszköze (az önvédelem és a büntetés) képes a működési zavarok enyhítésére.

Az első „kellemetlenség”, az *„érvényes, rögzített és ismert törvény”* „jónak és rossznak mértéke”, valamint a nézeteltérések rendezésének eszköze. Hiánya „kellemetlenséget” okoz, mivel az emberek – bár „eszes teremtmények” – egyrészt nem ismerik a természeti törvényt, másrészt nem biztos, hogy érdekükben áll betartani. Így hát vagy saját tudatlanságuk folytán, vagy érdekből veszélyeztetik egymás tulajdonát. A társadalmi szerződés megkötése eredményesen küszöböli ki a problémát.

Ugyanez a „kellemetlenség” felfogható az államrendszer egyik működési zavarának. A jóindulatú liberális államok között elsősorban az érdekellentét és az érdektelenség okozhat háborút. Ha egy állam nem ismeri a nemzetközi rendszer normáit, vagy nem érdeke betartani azokat, minden állam – még a liberális demokrácia is – konfrontálódhat, vagy akár háborút robbanthat ki, veszélyeztetve a másik állam tulajdonát.

Az államrendszer első működési zavarának csillapítására két eszköze van napjaink nemzetközi rendszerének. Az első az érdekellentéteket enyhíti. A liberális iskola egyik nagy alaptétele, hogy az államok és a nemzetközi élet szereplői azért hoznak létre intézményeket, rezsimeket, norma- és szabályrendszereket, nemzetközi jogi kötelezettségeket, hogy tompítsák az érdekellentéteket. Azok a társadalmi és gazdasági kölcsönös függőségi rendszerek, amelyek a modern gazdaság és a modern társadalom kialakulásával egyre általánosabbá válnak, többnyire államközi alkuk végeredményei. Az alkuk végeredménye a liberális institucionalizmus alapján lehet formalizált, vagy akár informális intézmény. Robert O. Keohane, a liberális rezsimelemélet megteremtője, az együttműködési formák komplex rendszereként írja le a rezsimeket, ahol maga a fogalom nem az együttműködést jelenti (Keohane, 1984: 51–52.), csupán az együttműködést elősegítő keretet. Akárhogy is, az együttműködés, a bizalom-erősítés intézményei, norma- és szabályrendszerei – ha ki nem is küszöbölik – de csillapítják az érdekellentéteket.

Az első működési zavar kiküszöbölésének második eszköze az információáramlás megkönnyítése. Nem csak az alapvető jogok és kötelezettségek, hanem az egyes szereplők érdekeinek ismeretét is elősegíthetik. Nem véletlen, hogy Rosenau számára (2002: 275–287.) a liberális társadalom erősítésének motorja az információs technológia fejlődése. Az információ nem csak az állami döntéshozatalnak segít a nemzetközi környezet valós fenyegetéseinek, és kihazs-

nálható lehetőségeinek felmérésében, de az egyes emberek tájékozottságát növelve megváltoztatja az egyén és a társadalom egymáshoz való viszonyát. Hosszútávon elősegíti egy teljesen új, globális struktúra kiépülését, ahol a „polgári társadalom” igényt tarthat tulajdonának védelmében globális méretű „érvényes és rögzített törvényekre”. Később látni fogjuk, hogy Rosenau felfogásában ez nem feltétlenül a világkormányt, inkább a világ kormányzatot jelenti.

A második „kellemetlenség” az „*ismert és elfogulatlan bíró*” hiánya, azaz a részrehajló ítélkezés. A természeti állapotban mindenki végrehajtója a természeti törvényeknek, és mivel az emberek „*romlottak, gonoszak és elfajzottak*” (Locke, 1986: 128.) saját ügyükben elfogultakká válnak. A vitákban a részrehajló ítélkezés sértheti az ember tulajdonát, arra indítva a közösséget, hogy szerződéses viszonyra lépve, pozitív törvényekkel szabályozza a tagok kapcsolatait, azaz létrehozza az államot.

Az államrendszerre vonatkoztatva, a nemzetközi rendszer második működési zavara ugyanez a részrehajlás, amely korrumpálhatja a nemzetközi társadalom norma- és szabályrendszerét. A nemzetközi jog fejlődése ugyan nem hoz létre a belső joghoz hasonló, átfogó jelleggel kikényszeríthető szabályrendszert, nincs globális alkotmány, de vannak kogens szabályok, amelyek kötelezőek az államokra nézve. Nincs ugyan világkormány, amely kikényszeríthetné, de a nemzetközi közösség számos eszközt kapott a reitens, jogsértő, agresszor államok megbüntetésére. Nem véletlen, hogy a nemzetközi büntetőjog alapjait Locke-nál kell keresnünk. Bővebben szó lesz az igazságos háborúról a nemzetközi rendszer pacifikálásáról szóló fejezetben. A részrehajlást a nemzetközi kapcsolatokban a multilaterális, intézményesített bíróságok ld. a hágai Nemzetközi Bíróság, csillapíthatják annyira, hogy az államok tulajdonuk megvédését ne kívánják egy globális főhatalomra delegálni (Kiss J., 2009: 391–394.).

A harmadik „kellemetlenség” annak a hatalomnak a hiánya, amely „*megalapozná és alátámasztaná a helyes ítéletet, és biztosítaná a kellő végrehajtását*”. A természeti állapot konfliktusforrása, hogy az emberek hajlamosak elégtételt venni az őket ért sérelmekért. Azonban ha biztosan tudják, hogy minden igazságtalanságot megtorol a törvény, inkább az államra bízzák, mintsem a maguk kezébe véve az igazságszolgáltatást, felrúgják a jogbiztonságot.

A nemzetközi társadalom harmadik működési zavara az igazságos bírói ítélet végrehajthatósága. A törvény eredményes alkalmazása, az ítélet betartása veheti elejét annak, hogy az államok a maguk kezébe véve sérelmeik megtorlását, igazságos, azaz tulajdonuk védelmében vívott háborút robbantassanak ki. Valóban eredményes ekkor lesz a szabályozás, ha kikényszeríthető, azaz áll mögötte globális erőszak-monopólium. A nemzetközi jog fejlődése ugyan nem ebbe az irányba tart, de erősíti a liberális institucionalizmus referenciapontját: azaz az erősödő szabályozással beköszöntő béke koncepcióját.

Lényegében ez a működési zavar is kiküszöbölhető világállam nélkül. Keohane liberális hegemonia-elméletének (1984: 31–46.) alap gondolata, hogy világállam helyett egy domináns, erős állam – a hegemon – a nemzetközi közjavak biztosításával teremti meg a világrendet. Nem a hatalmi egyensúly az a közjószág, hanem a nemzetközi rend, ami mindannyiunknak kedvez. Kérdés, hogy mennyiben találja a nemzetközi rendteremtés költségeit kifizetődönnek, a maga számára hasznosnak (Kiss J., 2009: 307). Napjaink nemzetközi társadalmának egyik legnagyobb kérdése, hogy a nemzetközi közjavak egy adott szintjének biztosítása nélkül vajon valóban élhető marad-e a társadalmiasodott nemzetközi rendszer (Boda, 2004; Szabó, 2010). A feladat felvállalását egyetlen államtól sem lehet elvárni – nem kikényszeríthető – sőt, ha egy állam azt feltételezi, hogy más megteszi helyette, nem fogja a hegemon szerepet felvállalni. Keohane megfogalmazásában a hegemonia az aszimmetrikus együttműködés feltételein múlik, amelynek alapja a szuverén államok konszenzusa. Jó példa erre a kollektív biztonság, mint nemzetközi közjószág megteremtése. A kollektív biztonság intézményét csak együttműködő, egymással szolidáris államok szövetsége hozhatja létre – ld. NATO. A szolidaritás problémáját a liberális hegemon csak akkor fogja megoldani, ha a várható nyereség nagyobb, mint a saját ráfordításai. Amennyiben van olyan jóindulatú hegemon, aki kikényszeríti a közjavakat, a megállapodások betartását, az államoknak nincs szüksége világállamra.

Az embereknek azonban nagyobb szüksége van – ha nem is a világállamra, de – a jól működő politikai közösségre, az államra. Az állam legitimitását a ráruházott feladatok ellátása adja. A „kellemetlenségek” kiküszöbölése megkívánja, hogy a törvényhozó hatalom ne rögtönzött, hanem érvényes, állandó törvényekkel kormányozzon, hogy a vitákat a hatalomtól független, elfogulatlan bíróságok rendezzék, és hogy az állam a hatalmát határain belül az első helyen említett törvények végrehajtására, határain túl pedig a közösség külső támadások elleni megvédésére használja. Érdekes módon a kormány legitimitásának kérdése is kihat a világállam létrejöttére.

Általában Locke forradalmiságát és radikalizmusát a kormányok legitím megdöntésének leírása adja. Ugyanakkor a világállam létjogosultságának szempontjából is komoly érvet rejt. Míg egy államot/kormányt feloszthat a társadalom, addig egy civil társadalmat csak a külföldi hódítás oszthat fel. A nemzetközi civil társadalom tehát tartós közösségi forma. Legitím megdöntésére nincs lehetőség, mivel a globális közösség emberek egymás közti legitím, bár törékeny kapcsolatrendszerét jelenti.

Ha az állam túllép a ráruházott hatalmon, akkor léte okafogyottá válik, hiszen az állampolgárok tulajdonának legitím védelmére hozták létre. *„...Ha tehát a törvényhozó testület megsérti a társadalomnak ezt az alapvető törvényét, és nagyravágyásból, félelemből, ostobaságból vagy romlottságból megpróbál korlátlan*

hatalmat szerezni, vagy másvalakinek korlátlan hatalmat adni az emberek élete, szabadsága vagy vagyona fölött, akkor ezzel a hitszegéssel eljártssa a hatalmat, amelyet egészen más célokra kapott az emberektől, és az visszaszáll az emberekre, akiknek joguk van arra, hogy ismét éljenek szabadságukkal, és egy új törvényhozó testület felállításával gondoskodjanak (ahogy a legjobbnak tartják) saját védelmükről és biztonságukról, mert ez az a cél, amiért társadalomban élnek.” (Locke, 1986: 195.) Locke radikalizmusának erős korlátokat szab a társadalmi konszenzus. Csak a többség dönthet arról, mikor következik be a hatalom ilyenfajta túllépése. A harmadik részben látni fogjuk, hogyan járul hozzá ez a gondolat a humanitárius intervenciók mai gyakorlatához (Teson, 2003).

A nemzetközi rendszerre vonatkoztatva a liberalizmus világos választ ad a világállam problémájára. Nincs olyan kényszer, amely a világkormány megalapítása mellett szól, ezzel szemben a nemzetközi civil társadalom létrejöttének és folyamatos fejlődésének ezer jelét írták le (Maus, 2006). A nemzetközi civil társadalom, maga az emberiség, létrehozhatna ugyan egy formális, intézményesített globális erőszak-monopóliumot, de Locke logikája alapján a működési zavarok nem jelentenek elég ösztönzést. A világállam berendezkedésén Locke-nál nincs hangsúly, pusztán a legitimitásán. A legitimitást a többségi akarat kinyilvánítása jelentené, ennek az akaratnak a meglétét a legortodoxabb liberális irányzatban sem leljük fel.

A világállam létrehozása ellen még egy érv szól. A klasszikus külpolitika Locke-nál ugyanis jóval szélesebb mozgástérrel rendelkezik, mint a klasszikus végrehajtó hatalom. Ennek eredményeképp az állam kevésbé kiszolgáltatott a külső tértől érkező fenyegetéseknek, önmaga is képes az állampolgárok tulajdonának megvédésére. A közösség külső biztonságának és érdekeinek védelmét biztosító hatalmat Locke föderatív hatalomnak nevezi. Lényegében ez a klasszikus állami külpolitika.

A föderatív hatalom, a külpolitika nem szabad, hogy a törvényhozó hatalom részét képezze. A törvényhozó hatalom feladata a társadalmi konszenzus képviselése és annak törvényi formába való öntése. A külpolitika a végrehajtó hatalom része, de míg a végrehajtó hatalom a közösségen belül alkalmazza a törvényeket, és biztosítja a közjavakat, addig a föderatív hatalom az állam határain túl, a külső tértől érkező fenyegetések elhárítására jött létre. Éppen ezért – bár része ennek – nem a végrehajtó hatalom alárendelt részeként kell, hogy működjön.

Locke ennek okát abban látja, hogy a külpolitikát nem lehet a végrehajtó hatalomhoz hasonló, állandó és előre magalkotott törvények alkalmazásával gyakorolni, mivel képtelenség felmérni, hogy az államot mikor milyen kihívás érheti a külső tértől. Ezért a föderatív hatalomnak szélesebb mozgástérrel kell rendelkeznie. Locke szavaival élve: *„Am hogy mit kell tenni idegenekkel szemben, az erősen függ az ő cselekedeteiktől, szándékaiktól és érdekeiktől, amelyek nagyon különbözők lehetnek, és ezért e hatalom gyakorlását jórészt rá kell hagyni azok okossá-*

gára, akikre ezt a hatalmat bízták, hogy legjobb tudásuk szerint ők éljenek vele az állam javára.” (Locke, 1986: 144.)

A liberális állami külpolitika Locke-nál erősen hasonlít a realizmus unitárius aktorainak intézményes jellegéhez. Egyrészt, ha a föderatív és a végrehajtó hatalom egymástól függetlenül cselekedne, az megoszthatná az állam erejét. Az állam feladata, létrejöttének oka pedig, hogy nemcsak a közösség tagjaival szemben, de a külső térben is a legeredményesebben érvényesítse az emberek által ráruházott jogokat és kötelezettségeket.

Másrészt nemhogy külső hatalom – legyen az világállam vagy világkormány – nem korlátozhatja a külpolitikát, de a végrehajtó hatalmat erősen korlátozó, állandó pozitív törvények sem. A liberális államokat tehát Machiavelli realista fejedelméhez hasonló óvatos stratégiák kell, hogy irányítsák, akik legjobb tudásuk szerint érvényesítik az államérdeket. A stratégiai gondolkodás, a külpolitikai döntéshozó „okossága” dönti el milyen külpolitikai lépéseket tesz az állam biztonságának megvédésére, vagy érdekeinek érvényesítésére. Locke liberális államai külkapcsolataikban alapvetően racionális, jogkövető egoisták.

A külpolitikai döntéshozatalra tehát kevesebb korlát vonatkozik. A liberális külpolitika legerősebb korlátja az állam kötelessége, hogy a nemzetközi rendszer természeti törvényeit, az együttélés racionális minimum szabályait betartsa. A liberális külpolitika imperatívusza, hogy a kormány nem tehet olyan „ígéreteket”, nem vállalhat olyan nemzetközi kötelezettségeket, amely ütközik az állam hosszú távú érdekeivel. A nemzetközi rendszer működési zavarai nem kényszerítik ki a világállam életre hívását, és a külpolitika elég széles mozgástérrel bír, hogy az államérdekek érvényesítésével az állampolgárok tulajdonát megvédje. A világállam tehát szükségtelen.

3. Hogyan lehet világállam nélkül pacifikálni a nemzetközi viszonyokat?

Az előző részben láttuk, hogy a nemzetközi rendszer természeti állapota a társadalmiasodás folyamatának köszönhetően rendezettebb. Liberális felfogásban, ahogy az előzőekben már felvázoltuk, az anarchikus nemzetközi rendszer pacifikációját alapvetően a nemzetközi társadalom erősödése biztosítja. Locke államai mindaddig békében élnek egymással, amíg meg nem támadják őket, vagy meg nem sértik a jogukat. Az instabil békeállapot ilyenén stabilizálása megfelel az erősödő szabályozással beköszöntő béke liberális koncepciójának.

A fejezet célja, hogy bemutassa, a társadalmiasodás szabályozását, illetve azokat az eszközöket, amelyek kikényszeríthetővé teszik a megállapodások betartását. Locke-ra alapozva ugyanis nincs feltétlen szükség globális erőszakmonopóliumra a legitim erőszak használatához.

A liberalizmus célja tehát a világállam, vagy világkormány helyett a nemzetközi kormányzat létrehozása. Rosenau liberális társadalmában annak ösz-

szetettsége miatt a kormány el sem láthatná azokat a feladatokat, amelyeket az állampolgárok megnövekedett igénye tulajdonuk védelmében megkíván (Rosenau, 1992b: 1–29.). A kormány *per definitionem* olyan formalizált, intézményesített hatalom, ahol a törvények végrehajtását a rendőrség biztosítja, még akkor is, ha a kormány politikája a társadalom széles körű ellenállásába ütközik. A kormányzat ezzel szemben szélesebb fogalom. Olyan közös célok végrehajtására irányuló tevékenység, amely nem feltétlenül jogilag kodifikált és formálisan intézményesített köztelezettségekből származik. A közösség igényeiből fakad, a kormányzati intézmények mellett ide tartoznak az informális, nem kormányzati mechanizmusok is. A kormányzat legitimitása állandó megerősítést kíván: olyan szabályrendszer, amely csak akkor működik, ha azt a többség (vagy legalábbis akiket a leginkább érint) elfogadja. Az egyes személyek és intézmények saját hatáskörükön belül haladnak előre, elégitik ki szükségleteiket, és teljesítik be vágyaikat.

Locke az állam létrejöttével egy olyan polgári társadalom politikai közösséggé válását írja le, amelyet a többségi akarat kormányoz. Nem érvel egyetlen ideális államforma mellett sem. Hobbes-tól eltérően egyetlen kormányforma igazolásáról sincs konszenzus. A többségi kormányzás lehet demokrácia, oligarchia vagy monarchia is (Locke, 1986: 130–131.). Minderről a hatalom megszlása dönt. Nem a kormányzati forma a lényeges, hanem a hatalom legitim gyakorlása. Az állam formája nem számít, amíg megvan a legitimitása: azaz ellátja az alapvető jogok és kötelezettségek védelmét.

A nemzetközi térben liberális felfogásban a hatalom legfőbb forrása a legitimitás. Legitim világállam létrehozására nincs meg az emberiség többségi konszenzusa. A nemzetközi kormányzat létrehozása azonban járható út. A kormányzatnak nem feltétlenül kell intézményesített erőszak-monopóliummal rendelkeznie, nem kötődik területileg lehatárolt közösségekhez. Feladatokat lát el, problémák megoldására jön létre.

Legitim nemzetközi kormányzatok létrejötte pacifikálja az anarchikus nemzetközi viszonyokat, de a konfliktust nem szünteti meg. Nem teremt világbékét. Sőt, a liberális nemzetközi együttműködés egyik alapvonása, hogy a részes felek közötti tranzakciók számának növekedésével nem csökken automatikusan a konfliktusok száma. Érdekes példa lehet Karl W. Deutsch matematizált tranzakció-integrációs mérlege (Deutsch, 1968: 136–137.), amely a rezsimeken belül a tranzakciók változása és az együttműködés növekedése között korántsem lineáris kapcsolatot feltételez. A liberális konfliktuskezelési mechanizmusok hosszú távon csillapíthatják a fennálló ellentéteket (Ward, 2006).

A társadalmiasodás azonban nem az egyetlen módja a nemzetközi rendszer pacifikálásának. A világállam hiányában természeti állapotban élő szereplőknek a locke-i logika további eszközöket ad a kezükbe. A természeti állapot az alapvető jogokon és kötelezettségeken túl kétféle hatalmat biztosít az egyéneknek (Locke, 1986: 128.). Először is a természeti törvény határain belül

joguk van önmaguk és mások védelmére. Ettől lesz az emberiség közössége. Másodszer az egyén büntetheti a törvény megszegőit. A társadalmi szerződéssel az egyén mindkét hatalmát az államra ruházza.

A két további eszköz lehetőséget teremt arra, hogy az államok az erőszakhasználatot legitim módon alkalmazva csillapítsák a nemzetközi rendszer veszélyeit. Az állam, mivel stabil béke nem létezik, a természeti törvényekkel összhangban megvédeheti önmagát, és – bár korántsem kapott olyan széles jogköröket, mint Locke-nál az egyének – büntetheti a természeti törvényeket megsértő államokat. Ennek megfelelően az államok igazságos és igazságtalan háborúba bonyolódhatnak.

Igazságtalan háború az, ahol egy állam felrúgja a természeti törvényeket, és veszélyezteti más államok tulajdonát, az államok közötti természeti állapot törekény békéjét. A sérelmet elszedő államoknak joguk van az élethez, a szabadsághoz és a javaikhoz való joguk védelmében, vagy büntető jelleggel háborút indítani. Liberális szemszögből az igazságos háború elrettentésül szolgálhat, pacifikálva a nemzetközi rendszert. A nemzetközi jogot megsértő agresszor állam tehát igazságos háborúnak teszi ki magát. Az igazságos háború lehet védelmi és hódító is. A tulajdon megvédésére irányuló védelmi háború minden esetben igazságos háború.

Igazságos háború azonban lehet hódító háború is. Locke szerint a természeti állapotban az igazságos hódítónak joga van megbüntetni az agresszorokat, hogy példát statuáljon és hogy kártérítést követeljen (Locke, 1986: 172.). Locke itt jóval tovább megy, mint a mai nemzetközi jog. Napjainkban a nemzetközi jog lehetővé teszi a védelmet, de nem teszi lehetővé a széles körű büntetést (Ward, 2010: 79–86.). Két kivételt ismerünk: az egyik az állam alapvető jogainak, területi integritásának sérelme (ld. az ENSZ BT agresszornak nyilvánít egy államot). A másik a genocídium, az emberi jogok tömeges és súlyos megsértése, ami igazolhatja a nemzetközi közösség közbelépését. Locke alapelvei a büntetésről, és annak mértékéről az egyéni elszámoltatás modern, Nürnberg utáni alapelveit rakták le. Locke alapelvei jóval átfogóbbak, mint a mai nemzetközi büntetőjog. A háborús bűnökön és a területi integritás megsértésén túl a vagyon elleni bűncselekményekre is vonatkoznak. Míg az első kettőt halállal, az utóbbit kisebb büntetéssel sújtja.

Az igazságos hódítónak tehát joga van a másik állam területén élők életére, azaz joga van megbüntetni azokat – és csak azokat – akik az erőszak alkalmazásában részt vettek, segítettek, vagy támogatták. A büntetés joga nem csak a háborús eseményekben részt vevőkre – a katonákra – terjed ki, hanem azokra is, akik tudtak róla, és akik segítettek. Doyle példája szerint, ha 1933-ban ismertek lettek volna Hitler háborús tervei, a locke-i alapelveket alkalmazva mindazokat büntetni lehetett volna, akik a náci pártra szavaztak (Doyle, 1997: 221.).

A jóvátétellel kapcsolatban Locke elmondja, hogy „*az erőszak jogtalan alkalmazása az, ami egyik embert hadiállapotba helyezi a másikkal, és aki ebben bűnös, az eljártassa az élethez való jogát*” (Locke, 1986: 170.). Ugyanakkor a jóvátétel mértéke erősen korlátozott. Locke szerint ugyanis még az igazságos hódítás sem ad jogalapot arra, hogy a hódító a meghódítottak vagyonával korlátlanul rendelkezzen. A kártérítés mértékénél figyelembe kell venni az okozott kárt, illetve nem lehet kisajátítani az ártatlanok (egyének esetén a feleség és a gyermek) vagyonát. Ha a kár okozójának nincs akkora vagyona, hogy mind az örökséget, mind a kárt megtérítse, annak jár kevesebb az eredeti vagyonból, akinek több a feleslege.

Az igazságos hódítónak sincs azonban joga a meghódított területeken uralkodni, mert a háborút háborúvá a „*jogtalan erőszak alkalmazás teszi*” (Locke, 1986: 169.). Kormányzatot csak a közösség tagjainak szabad akarata és szerződéses, kinyilvánított társulása hozhat létre. Mindez ellenkezik a realizmusnak a nemzetközi rendszerről, és annak pacifikálásáról vallott képével. A realizmus szerint ugyanis a hódítás, más állam bekebelezése szükségszerűen megszünteti az anarchiát, hiszen valamilyen formában a hódító állam részévé teszi a területet (Dunn, 1995: 96–120.). A liberalizmus locke-i logikája tehát a nemzetközi társadalom viselkedési normáinak kialakításán túl a legitim erőszakhasználatot is lehetővé teszi a nemzetközi anarchia csillapítására. A legitim erőszak használatnál még egy sokat vitatott témát kell megemlíteni: a humanitárius intervenció gyakorlatát.

Locke aktualitását az „intervenció kontra szuverenitás” vita részeként, az ENSZ 2001-es jelentésében először említett „védelmi felelősség” (Responsibility to Protect, R2P) alapelve hozta újra előtérbe. Az alapelv lényege, hogy a szuverenitás nem elsősorban az állam területe feletti kontrollt jelenti, hanem az állam állampolgárai életéért és jólétéért viselt felelősséget (ICISS, 2001: 13.). A sok vitát kiváltó új jogi norma alkalmazása – ha etikája nem is – erősen locke-i alapokon áll, bár Locke nem veti fel a kérdést, hogy büntethet-e egy állam egy másikat, ha saját állampolgárai ellen követ el bűnt (Ward, 2006: 702.). Világosan kifejti, hogy minden katonának kötelessége igazságos védelmi háborúban harcolni, hogy megvédje államának tulajdonát. Seholy írja azonban, hogy a katonának ugyanez az erős morális joga meglenne olyan állam életébe avatkozni, amely nem követett el saját állama ellen agressziót.

A humanitárius intervenció – 2001 óta védelmi felelősség – ugyanakkor levezethető Locke „polgári kormányzat”-ából. Az igazságos hódító háború csak agresszor állam ellen irányulhat, agresszió pedig a természeti törvények megsértéséből ered. Ha egy állam nem látja el feladatát, nem védi meg a közösség tagjainak életét, szabadságát és vagyonát, azaz felrúgja az állampolgárokkal kötött társadalmi szerződést, akkor hadiállapotba helyezi magát. Az állampolgárok jogosan lázadhatnak a kormány ellen. Ha nincs lázadás, akkor hallga-

tólagos konszenzust tételezhetünk fel, azaz az állampolgárok eltűrik a jogsértést. Ekkor senkinek nincs joga az állam életébe avatkozni, mert ebben az esetben a beavatkozást végző állam lesz a törvénysértő. Locke-nál a beavatkozás feltétele tehát a forradalom.

Ráadásul az állam saját állampolgárai tulajdonáért visel felelősséget. Csak a társadalmi szerződésben ráruházott jogok és kötelességek védelmére van joga. Nem olvashatunk a „Második értekezésben” az államok globális felelősségéről. Az állami szuverenitás normája Locke-nál tehát erős imparatívusz. Ugyanakkor az egyének szintjén közösséggé a közösséget a maguk és a mások védelme teszi. Az államok szintjén a nemzetközi közösség felelősségét erősíti, az univerzális felelősség előképe. Eddig Locke „Második értekezése” eligazít minket. Lényegében a nemzetközi társadalom két nagy alapkoncepciójának vitája, annak etikája gyökerezik itt. A pluralista modell a szuverenitás normáján keresztül magyarázza a nemzetközi társadalom kialakulását, míg a szolidarista modell az univerzális felelősségen alapszik (Ward, 2006: 701.).

A kérdés azonban az – és itt már Locke híveire kell támaszkodni – hogy mi történik akkor, amikor az állampolgárok egy része lázad, más része azonban támogatja az államhatalmat. Locke nem igazít el minket a kérdésben, de a görög keresztények török megszállásának példájára (Locke, 1986: 176.) hivatkozva sokan úgy érvelnek (Tesón: 2003), hogy a nemzetközi közösségnek az alapvető jogok védelmében joga van beavatkozni, hiszen az államra delegált alapjogok és kötelességek visszaszállnak az egyénekre a hadiállapot beálltával. Így egy esetleges humanitárius intervenció joggal támogathatja őket. Azoknak az állampolgároknak azonban, akik szerint az állam ellátja alapvető feladatát, joguk és kötelességük is megvédeni az államot a külföldi intervenció ellen. Locke világosan fogalmaz, amikor azt írja a kormányzat megdöntéséről, hogy az akkor történhet meg, ha az állampolgárok között konszenzus van. Nem ír azonban arról, hogy ebben az esetben mit ért konszenzus alatt.

Ha el is fogadjuk a Locke-iánus iskola érvelését, és a nemzetközi közösség megteremti a beavatkozás nemzetközi jogi alapjait, akkor is beleütközünk még egy korlátba. Locke szerint az állam külpolitikáját óvatos stratégiáknak kell vezetniük. Amíg a nemzetközi jog nem ad a beavatkozásra alapot – azaz amíg be nem igazolódik, hogy a jogok tömeges és tartós megsértése történt vagy a forradalom már úton van – és ez nem sérti az államérdeket, addig az óvatos állam tartózkodik az igazságos hódító háborútól.

Békében a nemzetközi jognak, az államok között kialakult természeti állapotot érvényes természeti törvényeinek kell uralkodniuk. Az államok tehetnek ugyan ígéreteket, vállalhatnak kötelezettségeket, amiket be kell tartaniuk, mivel Locke érvelésében az igazmondás fontos erény. Az ígéretnek azonban nem ütközhetnek az államérdekkel. A nemzetközi jog így a Grotius-i elmélettel szemben nem elégséges forrása a nemzetközi rendnek. Egyetlen egy törvény kötelezi az államokat kötelezettségeik ellenében is, ez pedig a természete-

ti törvény – azaz a józan ész. Az államoknak joguk van életükhöz, szabadságukhoz (területi integritásukhoz) és javaikhoz (politikai függetlenségükhöz), és kötelességük más állam alapvető jogainak tiszteletben tartása.

A humanitárius intervenció locke-i alapjai tehát egyrészt adottak, másrészt számos kérdést hagynak nyitva. Az igazságos háborúnak Locke relevanciáját tekintve talán ez az egyik legvitathatóbb pontja. Összességében azonban az erőszak alkalmazásának legitim lehetősége tovább erősíti a „társadalmiasodó” nemzetközi rendszer anarchiájának élhetővé tételét. A világállam helyett a nemzetközi társadalom erősödése pacifikálja és stabilizálja az instabil nemzetközi viszonyokat.

KONKLÚZIÓ

Locke a liberális institucionalizmus alapjait rakta le, az intézményesedés azonban nem a világállam kialakulásának irányába hat, hanem a nemzetközi norma- és szabályrendszerek megerősödésén keresztül a nemzetközi világ társadalmiasodásának irányába. A tanulmány végigvette Locke természeti állapot felfogásának azon elemeit, amelyek relevánsak napjaink nemzetközi társadalmának értelmezésében.

A relevancián túl azonban a locke-i gondolatnak megvannak a maga korlátai. A mai nemzetközi büntetőjog alapjait Locke logikájára vezetik vissza, de az előzőekben már láttuk, hogy a XXI. század jóval visszafogottabb a felelősség és a büntetés kérdésében. Locke számára az érdekes kérdés az volt, hogy miképp jöttek létre a politikai közösségek, hogyan hagyta el az eredeti természeti állapotot az ember a civil társadalom, majd az állam megteremtése kedvéért. A modern nemzetközi rendszerre, a világállamra és különösképp a külpolitikai döntéshozatalra vonatkozó okfejtések ezt a logikát – mint láttuk sikerrel – veszik át, de a részletek magyarázata már az utókorra marad. Pontosan hol húzódik az a határ, ahol a nemzetközi rendszer zavarai miatt élehetlenné válna a nemzetközi civil társadalom? Milyen hatással vannak a „kellemetlenségek” a nemzetközi rendszerre? Milyen a „kellemetlenségek” pontos működési mechanizmusa? Mit takar a „többség”, amely a világállam születéséhez kell? – Csak néhány felvetés, amelyek kijelölik a XVII. századi brit filozófus alkalmazhatóságának határait.

Számos további kérdés vetődik fel egy másik területen, a tulajdon nemzetközi elosztásával kapcsolatban (Boda, 2004; Szabó, 2010). A javak igazságos nemzetközi elosztásának kérdése Locke-nál a liberális konzervativizmus és radikalizmus különös, ellentmondásos kombinációját tükrözi. Egyrészt az egalitarizmuson, vagy az életszínvonalon alapuló, az újraelosztást célzó követeléseknek nincs alapja a locke-i etikában. A gazdagok gazdagodnak, a szegények szegényebbé válnak, a természeti állapot önmagában a folyamatot nem korlátozza. A fizikai és monetáris javak létének, elosztásának leírása szerint

nincs olyan globális intézmény, amely kiegyenlítené a vagyoni és jövedelemkülönbségeket. Másrészt azonban napjaink aktuális, a nemzetközi közjavak igazságos elosztására vonatkozó kérdéseinek egy része alapoz Locke-ra. A két legismertebb példa a globális migráció, és a környezettudatos etika. Az észak–dél migrációs viszonyban Locke-ra az emigráció természetes voltának igazolásakor hivatkoznak. A tulajdonhoz (azaz az élethez, szabadsághoz és a vagyonhoz) való jog Locke-nál a társadalomszerveződés alapja. Tulajdonhoz pedig többnyire munkával juthatunk (vagy örökléssel, vagy közösen birtokoljuk azokat). A munkához való jog tehát majdnem olyan erős jogunk, mint az élethez való jog. A legszegényebb országokból meginduló kivándorlás természetes, mivel az embereknek joguk van a munkához, ha otthon nem elérhető, akkor külföldön. A környezettudatos etikának a pocskéolás abszolút tilalma ad erős alapokat. Akár Isten, akár mi birtokoljuk a közjavakat, azok szennyezése megsérti a jogainkat. Jogunk van a Föld egészségének védelméhez.

Locke gondolatmenete a természeti állapot meghaladásának kérdésében világos és egyértelmű. Világállamra nincs szükség, mert az anarchikus nemzetközi rendszer nem termel ki olyan ösztönzőket, amelyek indokolttá tennék, hogy az államok egy globális főhatalomnak engedjék át jogaik védelmét és kötelességeik teljesítését. Locke természeti állapota élhető, bár instabil, tele van kellemetlenségekkel, amelyek az egyéneket az állam létrehozására ösztönzik. Az államok azonban számos eszközzel csillapítják a nemzetközi rendszer működési zavarait. A társadalmiasodás mellett hódító és védelmi igazságos háborút folytathatnak, joguk van büntetni és kártérítést követelni a természeti törvényeket megsértő államoktól. Az államok fokozatosan nemzetközi társadalommá alakuló világa a liberális iskola szerint élhetővé teszi annyira a nemzetközi viszonyokat, hogy világállamra ne legyen szükség.

JEGYZETEK

- ¹ Nem véletlen, hogy a témát a legátfogóbb jelleggel a konstruktivizmus atyjának számítók Alexander Wendt tárgyalja. *Why a World State is Inevitable?* című művének elején áttekintő jelleggel összefoglalja mind a realizmus, mind a liberalizmus irányzatának legfőbb gondolatait a világállam megvalósíthatóságáról.
- ² A „liberális társadalom”, más néven „szociológiai liberalizmus”-konceptió a nemzetközi politikaelmélet liberális iskolájának a hidegháború alatti, az 1960-as évektől kibontakozó irányzata. Alaptétele, hogy a nemzetközi rendszer szereplői között – akár csak a társadalomban – viselkedési normák, szabályok alakulnak ki, melyek, bár nem kikényszeríthetőek – meghatározzák a szereplők egymás közötti viszonyrendszerét. Egyfajta nemzetközi társadalom alakul ki, amelynek az államok mellett tagjai a nemzetközi intézmények, a civil társadalom egyes szereplői (NGÓ-k), és egyéb gazdasági és politikai transznacionális szereplők. Az irányzat főbb képviselői: John W. Burton, Karl W. Deutsch és James N. Rosenau.

IRODALOM

- Bíró Gáspár (1999): *Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Boda Zsolt (2004): *Globális ököpolitika*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Burton, J. W. (1965): *International Relations: A General Theory*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Burton, J. W. (1972): *World Society*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Deutsch, K. W. (1968): *Political Community and the North Atlantic Area*. New Jersey, Princeton University Press.
- Doyle, M. W. (1997): *Ways of War and Peace*. New York, Norton. 213–229.
- Doyle, M. W.–Carlson, G. S. (2008): Silence of the Laws? Conceptions of International Relations and International Law in Hobbes, Kant, and Locke. *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 46. No. 3., 648–665.
- Dunn, J. (1995): *The Political Thought of John Locke: A Historical Account of the Argument of the „Two Treatises of Government“*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Galló Béla (2000): *A túlélés tudománya – A nemzetközi politikai viszonyok vetélkedő elemei*. Budapest, Helikon.
- Hobbes, Thomas (2001): *Leviatán*. Kolozsvár, Polis.
- ICISS – International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001): *The Responsibility to Protect*. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>
- Kant, Immanuel (1985): *Az örök béke*. Budapest, Európa.
- Keohane (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, Princeton University Press.
- Kiss J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris.
- Locke, John (1986): *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Budapest, Gondolat.
- Ludassy Mária (1996): *A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete*. Rubicon Online, 1996/4–5.
- Maus, Ingeborg (2006): From Nation-State to Global State, or the Decline of Democracy. *Constellations*, Vol. 13. No 4., 465–484.
- Rosenau, J. N. (1992a): Citizenship in a Changing Global Order. In: *Governance without government: order and change in world politics* (szerk. Rosenau–Czempiel). Cambridge, Cambridge University Press. 272–294.
- Rosenau, J. N. (1992b): Governance, order, and change in world politics. In: *Governance without government: order and change in world politics* (szerk. Rosenau–Czempiel). Cambridge, Cambridge University Press. 1–29.
- Rosenau, J. N. (2002): Information Technologies and the Skills, Networks, and Structures that Sustain World Affairs. In: *Information Technologies and Global Politics: The Changing Scope of Power and Government* (szerk. Rosenau–Singh). New York, State University of New York. 275–287.

- Rousseau, J.-J. (1947): *A társadalmi szerződés*. Budapest, Phönix–Oravetz. <http://mek.oszk.hu/08800/08879/08879.pdf>.
- Szabó Gábor (2010): *Szétszakadó világunk. A globalizáció emberi jogi kockázatai*. Pécs, Publikon Kiadó.
- Tesón, F. R. (2003): The liberal case for humanitarian intervention. In: *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas* (szerk. J. L. Holzgrefe–R. O. Keohane). Cambridge, Cambridge UP. 93–129.
- Ward, Lee (2006): Locke on the Moral Basis of International Relations. *American Journal of Political Science*, Vol. 50. No. 3. 691–705.
- Ward, Lee (2010): *John Locke and Modern Life*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wendt, Alexander (2003): Why a World State is Inevitable? *European Journal of International Relations*, Vol. 9. No. 4., 491–542.